

ABDULLA QODIRIY "MEHROBDAN CHAYON" ASARIDA OTLARNING KONNOTATIV MA'NOLARINI BERILISHI

Nematova N.¹, Sidiqov G.², Po'latova Z.³

^{1,2,3} NavDPI, Chet tillar fakulteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5759484>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20- Noyabr 2021

Ma'qullandi: 25- Noyabr 2021

Chop etildi: 30 - Noyabr 2021

KALIT SO'ZLAR

o'ziga xos ism, semantik, denotatsiya va konnotatsiya, atoqli otlar, so'z ma'nosi, davr, mazmun.

ANNOTATSIYA

Maqolada nemis, o'zbek, ingliz tillarda uchraydigan atoqli otlarning semantikasi sohasidagi mahalliy va xorijiy tadqiqotlarda denotatsiya va konnotatsiya tushunchalari hamda ularning xususiyatlari ko'rib chiqiladi va aniqlanadi. Biron bir millat madaniyati, tarixiga, ma'naviyatiga xos bo'lgan ba'zi atoqli otlarni hayotda, badiiy asarlarda uchratamiz. Bu holatni boshqa xalq tomonidan tan olinishi g'urur va iftixorni ifodalaydi. Ushbu maqolada Abdulla Qodiriy "Mehrobdan chayon" asaridagi ba'zi atoqli otlarda konnotativ ma'nolar ko'rib chiqilgan.

Mahalliy va xorijiy tadqiqotlarda denotatsiya va konnotatsiya atamaları tadqiqotning nazariy mazmuni va yo'nalishiga qarab turlicha talqin qilinadi. Ushbu maqola ushbu tadqiqotlar haqida umumiy ma'lumot beradi va atoqli otlarning denotativ va konnotativ ma'nolarini o'rganadi. Konnotatsiya va denotatsiya J. Genette fikricha: "Har bir ot ba'zi predmetlarni bildiradi va shu predmetlarga tegishli sifatlarni ifodalaydi" [1, b. 186]. Bu tushuncha atamaning leksik semantikada qo'llanilishiga asos bo'ldi. Nemis tilshunosi K.O.Erdman [2, S. 107] so'z tushunchalar belgisi ekanligini ta'kidlab, sinonimiya muammosiga duch keldi. Uning nazariyasiga ko'ra, Lyowe (sher) va Leu

(atoqli ot) bir xil tushunchani bildiradi. Ushbu muammoni hal qilish uchun u so'z mazmuniga uchta komponentni kiritadi: kontseptual mazmun (begrifflicher Inhalt), qo'shimcha ma'no (Nebensinn) va hissiy qiymat (Gefuhlswert). Keyinchalik oxirgi ma'no tilshunoslikda konnotatsiya umumiy nomi ostida mustahkamlandi. Erdmanning ta'kidlashicha, qo'shimcha ma'no va hissiy qiymat ongda ixtiyoriy ravishda paydo bo'lsa-da, ular lingvistik foydalanish bilan bog'liqdir. Hans Sperber ma'noning diaxronik o'zgarishini tushuntirish uchun konnotativ jihatni birinchi o'ringa olib chiqdi. Psixologik nuqtai nazardan, Sperber semantik o'zgarishlarda qo'shimcha ma'no va hissiy in'ikoslarning rolini

o'rganishgandi. So'zning taqdiri uning asosiy ma'nosi kabi to'ldiruvchi ma'no va hissiy elementlarga ham bog'liq. Sperber so'zning qo'llanish doirasining kengayishini psixologik jihatdan so'zni qo'llash jarayonida qo'shimcha ma'nolarga ega bo'lishi bilan tushuntirishga harakat qilgan [3, B. 38-44]. L.Elmslev [4] denotativ va konnotativ semiotika tushunchalarini kiritdi. L.Yelmlev stilistik shakllardagi farqni (bu bilan u she'r va nasr va ularning o'zgarishining turli shakllarini nazarda tutadi), turli uslublar («ijodiy» va «salbiy»,) farqni ko'rsatdi. Bu farqlarga u emotsionallik farq, shevalar (professional tillar, jargon), milliy farqlarni ko'rsatib o'tgan. [4, b. 87].

Yelmslev tomonidan taklif qilingan konnotatsiya tushunchasi uslubga juda mos keladi va u tomonidan ishlatilgan. G.O.Vinokurning [5] ta'rifiga ko'ra, stilistik ma'nolarni konnotativ sifatida tushunish til tuzilishining turli jihatlari: fonetika, lug'at, grammatika, sintaksis bilan bog'liq hodisalarni birlashtirishdir. (5, 223-bet). R.Bart konnotatsiya orqali stilistik yoki ritorik shakllarni emas, balki obrazlar, ishoralar, qiyoslar mazmunini tushunadi, ulardan yozuvchining ma'lum bir mafkuraga mansubligidan dalolat beruvchi siyosiy va madaniy ma'no chiqarish mumkin [7, b. 245] Ko'pgina nemis tadqiqotchilari [10, 9, 12, 13] o'ziga xos ismlarning konnotatsiyasini ismning ma'lum bir ijtimoiy, yosh, mintaqaviy guruhga mansubligi haqidagi ma'lumot sifatida qo'llanilishi deb qaraydilar. Xizmatkorlar va kanizaklarning odatiy ismlari Emma, Lina, Fanny, shuningdek, Anna. Odatda dehqon ismlari Alois, Josef / Sepp, Ignaz, Kaspar, Resi (Tereza), Kreszentia / Kreszenz, bag'rikeng bo'lgan

erkaklar Achim Buderus-Hofauer ismlarida berilishi nemis xalqi uchun xosdir [9, S. 144]. Ali, Muhammad, Fotima ismlari musulmon; Aron, Muso, Ester ismlari yahudiy; avliyolar Mariya, Yusufning ismlari katolik (Islohotdan keyin avliyolarga nom berish an'anasi yo'qoldi) [9, S. 159].

O'zbek badiiy adabiyotida ham o'zbek xalqiga xos bo'lgan atoqli otlarni asarda konnotatsiya bilan berilishini kuzatishimiz mumkin. Bu kuzatishlarimizni Abdulla Qodiy asarlaridagi qahramonlar ismlari bilan "hoji," "oyi" so'zi Oftob oyim, Yusufbek hoji, Akrom hoji, mulla, Nigor oyim kabi bir qator timsollarda qo'llanilgan. Bu esa o'sha xonadon egasiga bo'lgan hurmatni ifodalagan, ijtimoiy hayotda o'z o'rniga ega ekanligini, oddiy xalqdan farq qilishi anglatgan.

Joy nomlari ham bundan mustasno emas, masalan, *-ingen* harfi bilan tugaydigan joy nomlari Svabiya-Alleman mintaqasiga tegishli (qarang. Villingen, Schwenningen, Göppingen, Eßlingen, Reutlingen), *-ing* dagi joy nomlari Bavariya hududini bildiradi (qarang. Freising, Straubing, Tutzing, Germering, Olching); *-leben* so'zining bir qismi Turingiya (Eisleben, Aschersleben), va *-ow* Mecklenburg-Vorpommern (Güstrow, Bytzwow, Teterow, Grabow) yerlarini bildiradi [9, S. 160]. O'zbek romanchiligining asoschisi Abdulla Qodiriy asarlari jahon miqiyosida "Mehrobdan chayon" asari 1935 yilda tojik tiliga, 2019 yilda ingliz tiliga I.To'xtasinov tomonidan tarjima qilingan. Adibning asarlarida so'z tanlash san'atidan yuksak mahorat bilan foydalangan. U asarlarida yengil-mutoyiba, kulgi-yumor, piching, kinoya-kesatq, hajv orqali Solih

maxdumning tabiatiga xos bo'lgan "havas qilmaydigan" xususiyatlarni, beshafqat, zulmkor Xudoyorxon, sadoqatli do'st Sultonali, sabr toqatli Nigorxonim kabi bir qancha obrazlarni ochib bergan. "Mehrobdan chayon" asarida "Qo'qon xoni Xudoyorxon Qo'qonni gullatish maqsadida " Oqsaroy", "Bog'i Eram", "Madrasai oliy", "Dahmal shabon", " Hokim oyim" madrasalarni qurdirgan". "Xon" so'zining ism bilan ishlatilishi o'sha davr ijtimoiy kelib chiqishini, Qo'qon xonligini boshqarib turgan davlat boshqaruvchisi shu so'z bilan ishlatilishini tushuniladi. Adibning shu asarida Ra'no obrazi katta muhabbat bilan sharq xotin-qizlariga chuqur samimiyat bilan yondashadi. Uni shunday ta'riflaydi: "she'riy bir husn" ingliz tili tarjimasida "*clever and beautiful*" "fazl va zakavotli" deb ma'naviy dunyosini, tashqi ko'rinishini o'quvchiga real ravishda ko'rsatadi. "Fazl-so'zi qadr- qimmat, obro', sharaf, ijobiy xislat, fazilat, afzallik, ustunlik" ma'nolarida keladi. [O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent. 318b.] Romanda "zulm tig'ini kambag'allar qoni bilan sarbast qilg'on" Xudoyorxon, nopok va razil shaxs Abdurahmon, vijdonini pulga sotishdan qaytmaydigan Solih maxdum, xonlik davri obrazlari, mazlum xalq vakili o'rnida Safar bo'zchi orqali inson pok qalbi shunday "yelkasi tashqariga turtib, ko'kragi ichiga botgan", "go'yo dastgohga quyilib

qolgandek" inglizchada " his round shoulders and hollow breast as if with the machine tool into a single whole" deb tarjimaga o'girilgan. Asarda muhabbat va sadoqat timsoli Yusuf va Zulayho mehr muhabbatini kambag'al, yamoqchilik, mardikodlik bilan kun o'tkazadiganlar oilada faqirlik sababli o'z xotinini uradi ,so'kadi, tepkilaydi lekin ozroq pul topganda hammasi unut bo'ladi. Yana Yusuf va Zulayhodek bo'lib qolishadi. Bu timsollarda konnotativlik ma'nolari ijobiy holatni ifodalab kelyapti.

Shunday qilib, "konnotatsiya" tushunchasi keng qamrovli ma'lumotlarni (stilistik, pragmatik, psixolingvistik, lingo-kognitiv, lingvomadaniy) o'z ichiga oladi. Odatda tadqiqotchilar tomonidan e'tirof etilganki, og'zaki belgilarning barcha turlari (ham umumiy otlar, ham atoqli otlar) va hatto yarim belgilar (morfemalar, gaplarning tuzilish sxemalari, fonemalar) konnotativ ma'noga ega bo'lishi mumkin. O'zbek romanavis adibining bh o'rinda so'z san'atini qo'llash bobida yuksak o'rinlarda turishini yana bir bor ta'kidlashimiz joizdir. Asarda timsollarni o'ziga xosligini, salbiy, ijobiy konnotativlikni davr tiliga xos ravishda tasvirlangan. Asarning tarjima variantida konnotativ ma'nolarini o'z o'rnida berishga harakat qilingan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Genette J. Raqamlar. - M.: im. nashriyot uyi. Sabashnikovlar, 1998. - T.2. 472 s.
2. Erdmann K. O. Die Bedeutung des Wortes. - Leyptsig, 1925. -- 207 S.
3. Bedeutungslehre von Sperber H. Einfuhrung. - Ferd: Dummlers Verlag, 1923. -- 324 S.
4. Elmslev L. Til nazariyasiga prolegomena Matn. / L. Elmslev, trans. va komp. V.D.Mazo. - M.: KomKniga, 2006. -- 248 b.

5. Vinokur GO Til tarixining vazifalari haqida // Rus tili bo'yicha tanlangan asarlar. -M., 1959.-- 240b.
6. Osgud Ch. Ma'no o'lchovi. - Urbana: Illinoys Press universiteti, 1969.-- 360p
7. Bart R. Mifologiya: tarjima qilingan nashr. - M.: im. nashriyot uyi. Sabashnikovlar, 1996 yil.314 s.
8. Lakoff D. Biz yashayotgan metaforalar / D. Lakoff, M. Jonson, ed. va so'zboshi bilan. A. N. Baranova. - 2-nashr. - Moskva: LKI nashriyoti, 2008.-- 256 p.
9. Sandig B. Namen, Stil (e), Textsorten // Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. - Berlin, Nyu-York: de Gruyter, 1995. - Bd.1.S. 539-551.
10. Seibicke W. Traditionen der Vornamengebung. Motivatsiya, Vorbilder, Moden: Germanisch // Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. - Berlin, Nyu-York: de Gruyter, 1996. - Bd. S. 1207-1214.
11. Seibicke W. Vornamen. - Wiesbaden: Verlag für Deutsche Sprache, 1977.-- 234 S.
12. Eichinger LM Südtirol / LM Eichinger, R. Hinderling // Handbuch der mitteldeutschen Sprachminderheiten. Tübingen: Narr 1996 S. 199-262.
13. Verner O. Pragmatik der Eigennamen // Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. - Berlin, Nyu-York: de Gruyter, 1995. - Bd.1.S. 476-484.
14. Frege G. Mantiqiy tadqiqotlar. - Tomsk: Aquarius, 1997.-- 128 p.
15. Searl J. Harakatdagi ratsionallik. - M.: Taraqqiyot-an'ana, 2004.-- 333 b.
16. Hoffmann L. Eigennamen im sprachlichen Handeln // Sprachtheorie und sprachliches Handeln. Tübingen: Stauffenburg 1999 S. 213-234.
17. Espersen O. Grammatika falsafasi / O. Espersen, umumiy tahrir. va B.I.Ilyishning so'zboshi. - 3-nashr, Stereotip. - M.: KomKniga, 2006.-- 408 b.
18. Mill J. Sillogistik va induktiv mantiq tizimi: Ilmiy tadqiqot usullari bilan bog'liq holda isbotlash tamoyillarining bayoni. - M.: URSS, 2011.-- 832 b.
19. Fleischer W. Kleine Enzyklopaedie - deutsche Sprache. - Frankfurt-Mayn: Lang, 2001.-- 487 S.
20. Seibicke W. Die Personennamen im Deutschen. - Berlin, Nyu-York: de Greyter, 1982.230 S.
21. Abdulla Qodiriy The Scorpion from the Altar. Tashkent " Mashhur-press" .2019